

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

4 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 4, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ
ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнали
№4 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-4>

Бош муҳаррир:
Рабиев Шерзод Миржалилович

Адлия вазирлиги қошидаги
Юристар малакасини ошириш
маркази директори

Бош муҳаррир ўринбосари:
Отажонов Абборжон Анварович

Адлия вазирлиги қошидаги
Юристар малакасини ошириш
маркази директори ўринбосари
юридик фанлари доктори, профессор

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ
ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнали
ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Окюлов Омонбой

*Юристар малакасини ошириш маркази
профессори, юридик фанлар доктори,
профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист*

Саидова Лола Абдувахидовна

*Юристар малакасини ошириш маркази
профессори, юридик фанлар доктори*

Тошев Бобокул Норқобилович

*Юристар малакасини ошириш маркази
кафедра мудири, юридик фанлар доктори*

Мамасиддиқов Музаффаржон Мусажонович

*Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси
Академияси бошчилигининг ўринбосари*

Отахонов Фозилжон Хайдарович

*Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
ҳузуридаги қонунчилик муаммолари ва
парламент тадқиқотлари институтининг
директори, юридик
фанлар доктори, доцент*

Баймолдина Зауреш Ҳамитовна

*Қозғистон Республикаси Олий Суди
Академияси ректори, юридик фанлари номзоди*

Годунов Валерий Николаевич

*Белорус давлат университети ўқув муассасаси
"Судьялар, прокуратура, суд ва адлия
муассасалари ходимларини қайта тайёрлаш ва
малакасини ошириш институти" директори,
юридик фанлари доктори, профессор*

Масъул котиб:

Раҳманов Шухрат Наимович

*Юристар малакасини ошириш маркази
кафедра мудири, юридик фанлар номзоди*

Саҳифаловчи: Халиков Миртоҳир Мирзакирович

Контакт редакцији журнали:

100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff

100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

**Общественно-правовой и научно-практический журнал
ВЕСТНИК ЮРИСТА**

№4 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-4>

**Главный редактор:
Рабиев Шерзод Миржалилович**

Директор Центра повышения квалификации юристов при Министерстве юстиции

**Заместитель главного редактора:
Отажонов Абдоржон Анварович**

Первый заместитель директора Центра повышения квалификации юристов при Министерстве юстиции, доктор юридических наук, профессор

**РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:
Общественно-правовой и научно-практический журнал
ВЕСТНИК ЮРИСТА**

Окюлов Омонбой

Профессор Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук, профессор, Заслуженный юрист Республики Узбекистан

Саидова Лола Абдувахидовна

Профессор Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук

Тошев Бобокул Норкobilович

Заведующий кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук

Мамасиддиқов Музаффаржон Мусажонович

Заместитель начальника Академии Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан

Отахонов Фозилжон Хайдарович

Директор Института проблем законодательства и парламентских исследований при Олий Мажлисе Республики Узбекистан, доктор юридических наук, доцент

Баймолдина Зауреш Хамитовна

Ректор Академии правосудия при Верховном Суде Республики Казахстан, кандидат юридических наук

Годунов Валерий Николаевич

Директор учреждения образования "Институт переподготовки и повышения квалификации судей, работников прокуратуры, судов и учреждений юстиции Белорусского государственного университета", доктор юридических наук, профессор

Масъул котиб:

Рахманов Шухрат Наимович

Заведующий кафедрой Центра повышения квалификации юристов, кандидат юридических наук

Верстка: Халиков Миртохир Мирзакирович

Контакт редакции журнала:

100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff

100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

**Public, legal and scientific-practical journal of
LAWYER HERALD
№4 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-4>**

**Chief Editor:
Rabiyev Sherzod Mirjalilovich**

Director of the Lawyers' Training Center
under the Ministry of Justice

**Deputy Chief Editor:
Otajonov Abrorjon**

First Deputy Director of the Lawyers' Training
Center under the Ministry of Justice, Doctor of
Law Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD

**Public, legal and scientific-practical journal of
LAWYER HERALD**

Oqyulov Omonboy

*Professor at the Lawyers' Training Center, Doctor
of Law Sciences, Professor, Honored Lawyer of
the Republic of Uzbekistan*

Saidova Lola

*Professor at the Lawyers' Training Center,
Doctor of Law Sciences*

Toshev Bobokul

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Law Sciences*

Mamasiddikov Muzaffarjon

*Deputy Head of the Academy of the General
Prosecutor's office of the Republic of Uzbekistan*

Otaxonov Foziljon

*Director of the Legislation and Parliamentary
Research Institute under the Oliy Majlis of the
Republic of Uzbekistan
Doctor of the Science of Law, Associate Professor*

Baymoldina Zauresh

*Rector of the Academy of Justice at the Supreme
Court of the Republic of Kazakhstan, Candidate of
Legal Sciences*

Godunov Valeriy

*Director of the educational institution «Institute
for retraining and advanced training of judges,
employees of the prosecutor's office, courts
and justice institutions of the Belarusian State
University», Doctor of Law Sciences, Professor*

**Executive Editor:
Rakhmanov Shukhrat**

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Candidate of Juridical Science*

Pagemaker: Khalikov Mirtokhir

Контакт редакции журнала:

100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff

100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

МУНДАРИЖА

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

1. ОТАХОНОВ Фозилжон Хайдарович РОЛЬ ОЛИЙ МАЖЛИСА В ДОСТИЖЕНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ И ЗАДАЧ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	8
2. ФАЙЗИЕВ Олим Раимкулович ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ВА ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ МУРОЖААТЛАР БИЛАН ИШЛОВЧИ ТАРКИБИЙ БЎЛИНМАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	17
3. РАХИМОВ Дилмуроджон Гуломжон ўғли ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ДАВЛАТ ХИЗМАТИНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.....	25

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

4. РЎЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАШУВ ШАРОИТИДА ТАДБИРКОРЛИК ҚОНУН ХУЖЖАТЛАРИНИНГ ЭЛЕКТРОН ДАСТУРИЙ ТАЪМИНОТИНИ ИНТЕГРАЦИЯ ҚИЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....	34
5. САДУЛЛАЕВ Қудрат Юсуббаевич ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚДА ЖИСМОНИЙ ШАХСНИНГ ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ВАСИЙЛИК ВА ҲОМИЙЛИКНИНГ БЕЛГИЛАНИШИ.....	43
6. РАХИМОВ Баҳром Рустамович ИНВЕСТИЦИЯ НИЗОСИНИ БОШЛАШНИНГ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНЧИЛИГИГА МУВОФИҚ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	
7. ЖОЛДАСОВА Шахноза Батировна ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚДА ЧЕТ ЭЛ ҲУҚУҚИНИ ҚЎЛЛАШНИ РАД ЭТИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.....	55
8. ХУДАЙБЕРДИЕВА Гулнора Аманмуродовна ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИГИ ЙИЛЛАРИДА МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИ ВА ТУРДОШ ҲУҚУҚЛАРГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	63

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

9. ҲАМРОҚУЛОВ Баҳодир Мамашарифович МУДДАТЛИ МЕҲНАТ ШАРТНОМАСИ: НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ МУАММОЛАР.....	69
10. РАХИМОВ Мирёқуб Актамович COVID-19ГА ҚАРШИ ЭМЛАШ ВА ХОДИМ ҲУҚУҚЛАРИ.....	75

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

11. ҚАЛАНДАРОВ Максуд Махмудович ҚУРОЛ, ЎҚ-ДОРИЛАР, ПОРТЛОВЧИ МОДДАЛАР ЁКИ ПОРТЛАТИШ ҚУРИЛМАЛАРИНИНГ ҒАЙРИҚОНУНИЙ МУОМАЛАСИ УЧУН ЖАВОБГАРЛИК ТЎҒРИСИДАГИ ГЕРМАНИЯ ВА ЎЗБЕКИСТОН ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИКЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ.....	82
12. ИБРОҲИМОВ Жамшид Абдуғофур ўғли ҚЎПОРУВЧИЛИК ОБЪЕКТИНИНГ ЖИНОЯТ-ҲУҚУҚИЙ ТАВСИФИ: ТЕРРОРЧИЛИК ХУСУСИЯТИГА ЭГА ЖИНОЯТ СИФАТИДА.....	88
13. ХАМЗАЕВ Дилавер Дилшод угли ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫЕ ФИНАНСОВЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ	94

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

14. ТАДЖИБАЕВА Дилдора Абдурахимовна ПЕНИТЕНЦИАР РЕЦИДИВ ПРОФИЛАКТИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	
15. ҚУРБОНОВ Дилшоджон Махамадалиевич ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ ЖАРАЁНИДА ҚОНУНИЙЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ	109

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

16. РАХМАНОВ Шухрат Наимович, ХАМДАМОВА Фируза Уразалиевна УЗБЕКИСТАН КАК ПОЛНОПРАВНЫЙ СУБЪЕКТ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА.....	115
17. САИДОВ Олим Чорикулович МАҲКУМЛАРНИ ТОПШИРИШ ИНСТИТУТИНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИНИШИ	126
18. САФАРОВА Шахло Пулатовна ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИГА ОИД ТАЪЛИМНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШДА ХАЛҚАРО УНИВЕРСАЛ ТАШКИЛОТЛАРНИНГ ИШТИРОКИ.....	132

ТАҚРИЗЛАР

19. РАХМАНОВ Шухрат Наимович ОТЗЫВ НА МОНОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ХАМДАМОВОЙ ФЕРУЗЫ, МИРХАМИДОВОЙ МАХИННОРЫ «ПРАВА ЖЕНЩИН: МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ И НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН»	143
--	-----

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

САФАРОВА Шахло Пулатовна

Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети мустақил тадқиқотчиси

E-mail: ShSafarova@uwed.uz

ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИГА ОИД ТАЪЛИМНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШДА ХАЛҚАРО УНИВЕРСАЛ ТАШКИЛОТЛАРНИНГ ИШТИРОКИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): САФАРОВА Ш.П. Инсон ҳуқуқларига оид таълимни шакллантириш ва ривожлантиришда халқаро универсал ташкилотларнинг иштироки // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2021). Б. 132-142.

 4 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-4-18>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада инсон ҳуқуқларига оид таълимни шакллантириш ва ривожлантиришда халқаро универсал ташкилотларнинг роли, ўрни ва иштироки атрафлича таҳлил қилинган. Мақолада биринчи навбатда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг бош ва ёрдамчи органларининг, ҳамда ихтисослашган муассасаларининг инсон ҳуқуқларини, шу жумладан инсон ҳуқуқларига оид таълимни таъминлаш, ривожлантириш ва аъзо-давлатларда ёппасига тарғиб қилиш, ташвиқот ишларини юритиш ва ёйиш бўйича саъй-ҳаракатлари объектив таҳлил қилинган. Амалга оширилган тадқиқот натижасида мавжуд халқаро универсал тизимнинг инсон ҳуқуқларига оид таълим бўйича умумий ва/ёки махсус фаолиятини янада ривожлантиришга оид қатор амалий таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: инсон ҳуқуқлари, таълим, инсон ҳуқуқлари таълими, халқаро ташкилотлар, ХХАТ, ХНХТ, универсал ташкилотлар, БМТ, БМТ органлари, БМТ бош органлари, БМТ ёрдамчи органлари, ЮНЕСКО.

САФАРОВА Шахло Пулатовна

Самостоятельный соискатель

Университета мировой экономики и дипломатии

E-mail: ShSafarova@uwed.uz

УЧАСТИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

АННОТАЦИЯ

В статье дается всесторонний анализ роли, места и участия международных универсальных организаций в становлении и развитии образования в области прав человека. Прежде всего, в статье анализируются усилия основных и вспомогательных органов ООН, а также специализированных агентств по обеспечению, развитию и продвижению образования в области прав человека,

включая права человека, в государствах-членах. В результате исследования было выдвинуто ряд практических предложений по дальнейшему развитию общей и специальной деятельности международной универсальной системы образования в области прав человека.

Ключевые слова: права человека, образование, образование в области прав человека, международные организации, ОДКБ, ОДКБ, универсальные организации, ООН, органы ООН, штаб-квартира ООН, вспомогательные органы ООН, ЮНЕСКО.

SAFAROVA Shakhlo

Independent researcher of the University of
World Economy and Diplomacy
E-mail: ShSafarova@uwed.uz

PARTICIPATION OF INTERNATIONAL UNIVERSAL ORGANIZATIONS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN RIGHTS EDUCATION

ANNOTATION

The article provides a comprehensive analysis of the role, place and participation of international universal organizations in the formation and development of human rights education. First of all, the article analyzes the efforts of the main and subsidiary bodies of the UN, as well as specialized agencies for the provision, development and promotion of education in the field of human rights, including human rights, in the member states. As a result of the study, a number of practical proposals were put forward for the further development of the general and special activities of the international universal education system in the field of human rights.

Keywords: human rights, education, human rights education, international organizations, CSTO, CSTO, universal organizations, UN, UN bodies, UN headquarters, UN subsidiary bodies, UNESCO.

Ҳозирги замон халқаро ҳуқуқида кўп томонлама (универсал) ҳамкорликни амалга ошириш шаклларида бири сифатида халқаро ташкилотлар муҳим ўрин эгаллайди.

Халқаро ташкилотлар халқаро ҳуқуқнинг нисбатан янги субъекти бўлишига қарамай, таъкидлаш лозимки, дастлабки халқаро ташкилотлар [*Прототашилот ёки проташилот тушунчаларидан фойдаланиш маъқулроқ, чунки XIX асргача юзага келган халқаро ташкилотлар ва иттифоқлар ҳар ҳолда ҳозирги замон халқаро ташкилотларининг прототиплари, проформалари или прообразлари ҳисобланади. – Муаллиф изоҳи*] қадимдаёқ юзага келган. XIX асрга келиб халқаро ҳуқуқнинг узил кесил ҳосила субъектига айланган халқаро ташкилотлар, тарихий қисқа вақт ичида халқаро ҳуқуқ тизимида муҳим субъектга айланишга улгурди ва уларнинг фаолияти ҳозирда муҳим аҳамият касб этади [1].

Халқаро ташкилотларнинг ривожини халқаро ташкилотлар доирасида халқаро муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишнинг махсус предмети пайдо бўлишига олиб келди ва бу ўз навбатида қуйидаги муносабатларни қамраб олади: халқаро ташкилотларга аъзо ва аъзо бўлмаган давлатлар билан муносабатлар; аъзо-давлатлар ва халқаро ташкилотлар органлари ўртасидаги муносабатлар; бошқа халқаро ташкилотлар билан муносабатлар. Халқаро ташкилотлар органлари қарорларни қабул қилиш йўли билан ҳам ўзаро ҳуқуқ ва мажбуриятларни мустақамловчи, юқорида зикр этилган муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш усули ўзига хос хусусияти билан ажралиб туради. Шунингдек, кўрсатиб ўтилган муносабатлар мажмуини ҳуқуқий тартибга солишга тегишли бўлган катта миқдордаги норматив ҳужжатлар йиғилган. Бу эса халқаро ҳуқуқнинг янги мустақил тармоғини – яъни халқаро ташкилотлар ҳуқуқи соҳасини шаклланишидан далолат беради [2]. Шу аснода айтиш мумкинки, халқаро ташкилотлар ҳуқуқи – бу халқаро ташкилотларнинг ташкил топиши, фаолияти масалаларини тартибга солиб турувчи норма ва принципларни ўз ичига оловчи

замонавий халқаро ҳуқуқ тармоғидир.

Шу аснода, халқаро ташкилотлар билан алоқаларни ўрнатиш, уларни илдамлаштириш ва кенгайтириш ҳозирги куннинг долзарб талаблари сирасига киради. Ўзбекистон Республикасининг ташқисий сатикик вақўптомонлама алоқаларни конкурент равишда ривожлантириш ўзининг танлаган бўлиб, кўп томонлама алоқалар халқаро ташкилотлар доирасида амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикаси халқаро ҳамкорликни амалга оширишда айниқса универсал халқаро ташкилотларга эътиборни қаратмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеянинг етмиш бешинчи сессиясида Бирлашган Миллатлар Ташкилоти тарихида биринчи марта бутунлай янги форматда – коронавирус пандемияси туфайли онлайн мулоқот режимида қилган маърузасида Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг мувофиқлаштирувчи халқаро тузилма сифатидаги марказий ўрнини эътироф этган ҳолда, Ўзбекистон жаҳоннинг барча мамлакатлари билан кенг қўламли ва ўзаро манфаатли шерикликни, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва унинг институтлари билан амалий мулоқотни ривожлантириш учун доимо тайёр деб таъкидлаб ўтган эди [3]. Шунингдек Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев 2017 йил 19 сентябрь куни Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72 сессиясида сўзлаган нутқида ҳам «Бирлашган Миллатлар Ташкилоти бундан кейин ҳам халқаро муносабатларда ҳал қилувчи ўрин тутди» [4] деган тезисни илгари сурди.

Шундай қилиб, шуни айтиш жоизки, замонавий халқаро сиёсий-ҳуқуқий муносабатларда халқаро ташкилотлар мустақил субъектлар бўлиб, вазифа ва функцияларини бажара олиши билан, шунингдек халқаро муносабатларда тутган муҳим ўрни билан ажралиб туради.

Ҳозирги замонда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизими одатда уч даражага, яъни халқаро, минтақавий ва миллий даражаларга бўлинади. Ҳозирги вақтда халқаро институционал тизимга, шубҳасиз, **Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ)** бошчилик қилмоқда. БМТ мислсиз ташкилотдир. Ўзбекистоннинг Биринчи президенти Ислоҳ Каримов таъкидлаганидек, «Бирлашган Миллатлар Ташкилотини модернизация ва ислоҳ қилиш қанчалик зарур бўлмасин, биз бугунги кунда бу ташкилотнинг муқобили йўқ, деб ҳисоблаймиз» [5].

Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича халқаро механизмлар ва халқаро-ҳуқуқий базанинг шаклланишини универсал ташкилотлар, хусусан, биринчи галда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, унинг Низоми ҳамда Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси билан боғлашади.

БМТ доирасида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва мониторинги тизими иккинчи жаҳон урушидан кейин юзага келди. БМТнинг бош органлари ҳамда инсон ҳуқуқлари соҳасида ваколатга эга бўлган конвенциявий ва махсус органлари ташкил қилинди, шунингдек кўп томонлама конвенциялар имзоланди.

БМТ Низоми бутун халқаро норматив тизимнинг асосидир. Унда «... инсоннинг асосий ҳуқуқлари, кадр-қиммати, эркаклар ва аёлларнинг тенг ҳуқуқлилигига ишончни қарор топтириш...» [6] мақсади белгиланган, шунингдек, келажакда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича халқаро чоралар ишлаб чиқиши учун концептуал ва ҳуқуқий асослар яратилган. Бошқа бир асосий ҳужжат – Инсон ҳуқуқлари бўйича комиссия томонидан уч йилдан камроқ вақт ичида тайёрланган ҳамда 1948 йил 10 декабрда Парижда БМТ Бош Ассамблеяси томонидан қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясидир [7]. Халқаро ҳуқуқ соҳасидаги олим Б.Э. Очиллов таъкидлаганидек, «Қабул қилиниш усули бўйича Декларация БМТ Бош Ассамблеясининг резолюция-тавсияси бўлиб [8], у халқаро ҳуқуқнинг ergo omnes нормасига айланди. Унинг айрим қоидалари jus cogens шаклида баён этилган» [9]. «Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг аҳамияти нафақат унинг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги дастлабки халқаро стандарт бўлганлигида, балки у ушбу соҳада кейинчалик бўлиб ўтган кодификациялаш жараёни учун ҳуқуқий база яратгани, бу билан инсон ҳуқуқлари концепциясининг тадрижий ривожланишига ёрдам берганида ҳамдир» [10].

Инсон ҳуқуқларнинг универсаллиги Инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон декларацияси қабул қилингандан (1948 й.) бир неча йилдан сўнг амалга ошди. Бошқа сўз билан деганда, инсон ҳуқуқлари ғояси барча давлатлар томонидан тан олинади. Инсон ҳуқуқлар соҳасидаги универсализм

тўғрисида гапирсак, бугунги кунга бу даражага хали эришолмадик. Универсализм инсон ҳуқуқлари халқаро ҳуқуқини шарҳлаш ва қўллаш бўйича умумий розилик борлигини талаб қилади. Умумий розилик йуқлиги универсализм ҳозир ҳам БМТ қошидаги инсон ҳуқуқлари бўйича саволлар кўриб чиқилганда муҳокамалар предмети сифатида булганлиги далолат беради.

Иккита халқаро пакт – Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт [11] ҳамда Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт [12] – ҳозирги замон инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича халқаро тизим норматив базасининг асосида ётади. Айниқса улар Декларациядан фарқли равишда, шартномавий шаклга эга эканлиги инобатга олинса, бу янада тушунарли бўлади.

БМТ Инсон ҳуқуқлари соҳасидаги мазкур асосий халқаро ҳужжатлар билан бир қаторда алоҳида ҳуқуқ ва эркинликларни ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асосларини яратувчи ҳамда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида янги институт ва механизмлар таъсис этувчи кўплаб бошқа ҳужжатлар ҳам ишлаб чиқди. 1949-2000 йиллар давомида юридик жиҳатдан мажбурий бўлган қатор халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

БМТ ўзининг бош ва ёрдамчи органлари, ҳамда тизимлашган ихтисослашган муассасалари ёрдамида инсон ҳуқуқларини халқаро-ҳуқуқий таъминлаш, хусусан, инсон ҳуқуқларига оид таълимни ривожлантириш, ёйиш ва тарғиб қилиш билан шуғулланиб келмоқда.

БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича комиссияси. БМТ Низомига мувофиқ ИИК БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича доимий фаолият кўрсатувчи комиссиясини таъсис этди. Инсон ҳуқуқлари бўйича комиссия 1946 йил 10 декабрда ИИКнинг биринчи мажлисида таъсис этилди ва БМТнинг дастлабки тузилиши доирасида ташкил қилинган иккита биринчи «функционал комиссия»дан бири эди (иккинчиси Аёлларнинг аҳволи бўйича комиссия бўлган). Бу орган БМТ Низомининг шартлари асосида ташкил қилинган (жумладан, 68-модда қоидаларига мувофиқ), уни БМТга аъзо барча давлатлар имзолаган [13].

Инсон ҳуқуқлари бўйича комиссия таркибида инсон ҳуқуқларини бузувчилар борлиги, шунингдек унинг сиёсийлаштириб юборилганлиги сабабли кутилган самарадорликка эриша олмади. Инсон ҳуқуқлари бўйича комиссия тугатилгунига қадар ўтган кейинги йиллар давомида инсон ҳуқуқлари учун курашувчилар орасида борган сари ишонч йўқола борди.

Комиссиянинг охириги йиғилиши Женевада 2006 йил 27 март куни ўтказилди, сўнгра ўша йилнинг ўзида унинг ўрнига БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгаши ташкил қилинди.

БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгаши – БМТ тизимидаги Инсон ҳуқуқлари бўйича комиссиянинг ўрнига келган инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш органи. БМТ Бош Ассамблеясининг ёрдамчи органи ҳисобланади.

Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгаш БМТ тизимидаги ҳуқуматлараро орган бўлиб, бутун дунёда инсон ҳуқуқларининг ҳимоя қилинишига кўмаклашиш ҳамда инсон ҳуқуқларининг бузилиши билан боғлиқ вазиятларни кўриб чиқиш, шунингдек тегишли тавсиялар тайёрлашга масъулдир. Кенгаш ваколатига инсон ҳуқуқлари соҳасидаги барча турдаги масалалар ва вазиятларни муҳокама қилиш қиради. Бу масалалар бутун йил давомида унинг эътиборини талаб қилади. Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгашнинг мажлислари Женева шаҳрида жойлашган БМТ офисида ўтказилади [14].

Кенгаш БМТга аъзо давлатлардан ташкил топган бўлиб, уларни БМТ Бош Ассамблеяси сайлаб олади. Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгаш ундан аввал фаолият кўрсатган БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича комиссиясининг ўрнини эгаллади.

Кенгаш БМТ Бош Ассамблеясининг 2006 йил 15 мартдаги 60/251-резолюцияси асосида ташкил қилинган. Унинг биринчи сессияси 2006 йил 19-30 июнь кунлари ўтказилган. Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгаш ўзининг биринчи йиғилишидан бир йил ўтгач ўз ишини аниқлаш ҳамда тартиб-таомил ва механизмларни ўрнатиш учун бир қанча қарорлар қабул қилди.

БМТнинг собиқ Бош Котиби Пан Ги Мун айтганидек, «инсон ҳуқуқлари бузилишининг барча қурбонлари ҳаракатлар учун форум ва майдон сифатида Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгашга суяниш имконига эга бўлишлари лозим» [15].

Аёлларнинг мавқеи бўйича комиссия (CSW)⁴ – БМТнинг ИИК хузуридаги ёрдамчи тузилмалардан бири. 1946 йилдан буён мавжуд (дастлаб Инсон ҳуқуқлари бўйича комиссия хузуридаги кичик комиссия сифатида фаолият юритган). БМТга аъзо 45та давлатнинг 4 йил муддатга сайланадиган вакилларида ташкил топади. Аёлларнинг аҳволи бўйича комиссия аёллар муаммоларининг ҳал қилиниши билан боғлиқ иш учун ҳамда уларнинг моҳиятини БМТ тизимида муҳокама қилиш учун бирламчи жавобгарликка эга [16].

Аёлларнинг аҳволи бўйича комиссия ИИК томонидан унинг 1946 йил 21 июндаги 11 (II) резолюцияси билан Кенгашга аёллар ҳуқуқларини сиёсий, иқтисодий, фуқароликка оид, ижтимоий жабҳаларда ҳамда таълим соҳасида ҳимоя қилиш масалалари бўйича тавсия ва маърузалар тайёрлаш мақсадида, шунингдек Кенгашга аёллар ҳуқуқларига тааллуқли муаммоларни зудлик билан ҳал қилиш керак бўлган муаммолар бўйича тавсиялар тайёрлаш мақсадида, аёллар ва эркаклар тенг ҳуқуққа эга бўлишларини белгилловчи принципни ҳаётга жорий этиш учун, шунингдек бундай тавсияларнинг ижроси юзасидан таклифлар ишлаб чиқариш учун таъсис этилган.

ИИК ўзининг 1987 йил 26 майдаги 1987/22-резолюциясида Комиссиянинг фаолият доирасини кенгайтириб, унга тенг ҳуқуқлилиқ, ривожланиш ва тинчликка кўмаклашиш, аёлларнинг аҳволини яхшилашга қаратилган чораларнинг амалга оширилишини кузатиш, шунингдек миллий, субрегионал, минтақавий, секторал ва глобал даражаларда эришилган тараққиётни кўриб чиқиб баҳолаш функцияларини киритиш ҳақида қарор қабул қилди [17].

Аёллар мавқеи бўйича комиссия томонидан тайёрланган Аёлларнинг сиёсий ҳуқуқлари бўйича конвенция 1952 йилда БМТ томонидан тасдиқланган. Бу ҳужжатда аёлларнинг барча ҳуқуқлари, яъни уларнинг сиёсий ҳуқуқларини таъминловчи сайловларда иштирок этиш, сайлаш ва сайланиш ҳуқуқлари эътироф этилган.

1963 йилда БМТ ушбу комиссияга Аёлларнинг камситилишига барҳам бериш бўйича декларация лойиҳасини тайёрлашни тавсия қилди. Декларациянинг муқаддимасида мазкур ҳужжатнинг энг муҳим сабаблари, яъни инсоннинг кадр-қиммати ва шаъни, оиланинг ижтимоий аҳволи, мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаётида иштирок этишга тайёр бўлган аёллар ҳаётида мавжуд тўсиқлар таъкидланди. Ушбу декларацияларни эътироф этган барча давлатларнинг умумий манфаатларини ифодалаб, барча мамлакатлар зиммаларига тегишли мажбурият олишлари ҳақида қарор қабул қилинди [18].

1963–1975 йиллар давомида Аёлларнинг аҳволи бўйича комиссия янги марраларга эришди. Ушбу мамлакатларда давлатнинг ички сиёсатини ва аёлларнинг яшаш шароитини ўрганиш бўйича тадқиқотлар ўтказилиши учинчи дунё мамлакатларида аёлларнинг таълим олиши, соғлиқни сақлаши ва ҳуқуқлари яхшиланишига имкон берди.

Комиссия Аёлларнинг аҳволи бўйича жаҳон конференцияларини ташкил қилди, ҳар йили февраль–март ойларида Нью-Йорк шаҳрида йиллик сессиялар ўтказди; одатда сессияларда унинг устувор мавзулари бўйича «келишилган хулосалар» қабул қилинади. Комиссияга аёллар ҳуқуқларининг бузилишлари ҳақида хабарлар бериш тартиб-таомили мавжуд. Комиссия 1995 йилда Аёлларнинг аҳволи бўйича жаҳон конференциясида қабул қилинган Пекин ҳаракатлар платформасида ажратиб кўрсатилган муаммоларни ҳал қилиш борасида эришилган натижаларни кузатиб боради [19].

ИИК ўзининг Аёлларнинг аҳволи бўйича тўртинчи жаҳон конференцияси яқунлари бўйича кейинги фаолият ҳақидаги 1996/6-сонли (1996 йил 22 июль) резолюциясида Аёлларнинг аҳволи бўйича комиссия ваколатларини кенгайтириб, унинг тасарруфидаги масалалар доирасини ўзгартирди [17].

БМТнинг Қочоқлар ишлари бўйича олий комиссар бошқармаси (ҚИОКБ). БМТ доирасида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи яна бир муҳим орган БМТнинг Қочоқлар ишлари бўйича олий комиссари институтидир. Бу лавзим 1951 йилда БМТ Бош Ассамблеяси томонидан қочоқларни ҳимоя қилиш ҳамда уларнинг муаммоларини ҳал этишга хизмат қиладиган узок муддатли дастурларни таъминлаш мақсадида таъсис этилган [20].

⁴ Инглизчада ҳам Аёллар мақоми бўйича комиссия деб юритилади.

БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича олий комиссари бошқармаси (ИҲОКБ) – Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида кафолатланган ҳуқуқларга риоя этилиши ва уларнинг ҳимоя қилинишини кузатиб боровчи БМТ агентлиги. ИҲОКБга БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1993 йилда асос солинган [21].

Ҳозирги вақтда БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича олий комиссари бошқармаси (ИҲОКБ) БМТнинг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича асосий таркибий тузилмасидир. У БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича фаолиятини мувофиқлаштирувчи марказ ҳисобланади. Унга БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича олий комиссари бошчилиқ қилади. У БМТнинг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги фаолияти учун жавобгар асосий мансабдор шахсдир. Инсон ҳуқуқлари бўйича олий комиссар БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 4 йил муддатга тайинланади.

Бошқарманинг асосий фаолияти инсон ҳуқуқлари соҳасида янги стандартлар ишлаб чиқилишида кўмаклашиш, инсон ҳуқуқларига оид шартномаларнинг ратификация қилинишида ёрдам бериш орқали инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишдир. Олий комиссар, шунингдек, инсон ҳуқуқларининг жиддий бузилишига нисбатан чора кўриши ва бунинг олдини оловчи ҳаракатлар қилиши лозим.

Инсон ҳуқуқлари бўйича олий комиссар ҳамкорликни институционаллаштириш ва ишни инсон ҳуқуқлари масалалари билан шуғулланувчи БМТ органлари билан мувофиқлаштириш бўйича аниқ ҳаракатларни амалга оширади.

БМТнинг Омбудсман ва воситачилиқ хизмати. У БМТ ходимларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун ташкил этилган [22].

БМТнинг Гендер тенглиги ҳамда аёллар ҳуқуқлари ва имкониятларини кенгайтириш масалалари бўйича (БМТ-Аёллар) ташкилоти. Кўп йиллар мобайнида БМТ глобал даражада гендер тенглигини ривожлантириш фаолиятида жиддий муаммоларга, жумладан БМТнинг аёллар ҳуқуқлари масалалари бўйича фаолиятини етарлича молиялаштирмаслик ва мувофиқлаштириш учун ягона орган йўқлиги муаммоларига дуч келган. 2010 йилда халқаро жамоатчилик ҳаётида муҳим воқеа рўй берди. БМТ тизимидаги ислохотга мувофиқ ҳамда аёллар ҳуқуқлари мавзуи билан боғлиқ фаолиятнинг мувофиқлаштирилишини такомиллаштириш мақсадида, БМТ Бош Ассамблеясининг 2010 йил 2 июлдаги A/RES/64/289-сонли резолюцияси билан янги ташкилот – БМТнинг Гендер тенглиги ҳамда аёллар ҳуқуқлари ва имкониятларини кенгайтириш масалалари бўйича «БМТ – Аёллар» (UN Women) ташкилоти тузилди [23]. Ушбу ташкилот 2011 йил 1 январдан фаолият кўрсата бошлади. БМТга аъзо давлатлар ушбу тузилма ташкил этилиши учун овоз бериб, БМТнинг гендер тенглиги ҳамда аёлларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини кенгайтириш соҳасидаги мақсадларга эришишни тезлаштириш йўлида тарихий қадам ташладилар. Мишель Бачелет Бош Котиб ўринбосари ва «БМТ-Аёллар» тузилмасининг ижрочи директоридир.⁵

Ушбу ташкилотнинг таъсис этилиши БМТ тизимида гендер тенглиги масалалари билан шуғулланиб келган тўртта алоҳида бўлинма ишининг самарадорлигини ресурс ва ваколатларни бирлаштириш орқали оширишдек муҳим мақсадга эга бўлган. Булар:

- аёллар аҳволини яхшилаш бўлими (ОУПЖ);
- аёллар аҳволини яхшилаш бўйича халқаро ўқув ва илмий-тадқиқот институти (ХЎИТИ);
- гендер масалалар ва аёллар аҳволини яхшилаш бўйича махсус маслаҳатчининг девонхонаси (ГМААЯБММД);
- аёллар манфаатлари йўлида ривожланиш учун БМТ жамғармаси (ЮНИФЕМ).

⁵ Мишель Бачелет 2006-2010 йилларда Чили президенти лавозимини эгаллаган. Бу аёл фаолиятининг аксарият қисмини аёллар ҳуқуқлари учун курашга бағишлайди. У бутун фаолияти давомида гендер тенглиги ҳамда аёллар ҳуқуқлари ва имкониятларини кенгайтириш учун курашмоқда. Унинг мамлакат президенти лавозимидаги йирик муваффақиятларидан бири молиявий инкирозга қарамай, тежалган миллиардлаб доллар пулни пенсия ислохоти, аёллар ва болалар учун ижтимоий ҳимоя дастурлари каби масалаларни ҳал қилишга, шунингдек тадқиқотлар ва ишланмаларга йўналтириш ҳақидаги қароридир (таҳрир). Бошқа ташаббуслари кам даромадли оилалар учун бепул болалар боғчалари сонини уч баравар кўпайтириш ҳамда бутун мамлакат бўйлаб 3500 та болалар боғчасини ўз ичига олган тизим яратишни қамраб олади. М.Бачелет шунингдек Чили ҳукумати таркибида мудофаа ва соғлиқни сақлаш вазири лавозимларини эгаллаган. Мудофаа вазири лавозимида Бачелет хоним армияда ҳам, полицияда ҳам аёлларнинг мавқени яхшилашга қаратилган гендер сиёсати жорий этилишига кўмаклашган. Соғлиқни сақлаш вазири сифатида у оила даражасида сифатлироқ ва самаралироқ тиббий хизматни таъминлаш мақсадида бирламчи тиббий ёрдам кўрсатилишига эътиборни ошириб соғлиқни сақлаш соҳасида ислохот ўтказди // <http://www.un.org/ru/aboutun/structure/unwomen/director.shtml>. – 2021. – 28 авг.

«БМТ-Аёллар» ташкилоти асосан ихтиёрий бадаллар ҳамда БМТнинг доимий (мунтазам) бюджети ҳисобидан молиялаштирилади. Аъзо давлатлар томонидан ушбу ташкилот учун зарур энг кам капитал сифатида 500 млн. АҚШ доллари белгиланди. Бу ОУПЖ, МУНИУЖ, КССГВ ва ЮНИФЕМнинг ҳозирги умумий бюджетидан икки баравар кўпдир. Янги агентлик 2011 йил январь ойида иш бошлади ва унга Чилининг собиқ президенти М. Бачеле хоним бошчилик қилди [24].

Хотин-қизларни камситишларга барҳам бериш бўйича кўмита (CEDAW). Аёллар ҳуқуқлари ва эркинликларини халқаро даражада ҳимоя қилиш ишида халқаро битимлар асосида таъсис этиладиган конвенцион органлар катта роль ўйнайди. Ана шундай органлардан бири Хотин-қизларни камситишларга барҳам бериш бўйича кўмита бўлиб, у 1979 йилдаги Хотин-қизларни камситишнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги конвенциянинг амалга оширилишини таҳлил қилиш учун таъсис этилган.

Хотин-қизларни камситишларга барҳам бериш бўйича кўмита иштирокчи давлатларнинг Хотин-қизларни камситишнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги конвенцияни бажаришини кузатувчи мустақил экспертлар органидир. Кўмита бутун дунё вакиллари бўлган аёллар ҳуқуқлари бўйича 23 нафар экспертдан ташкил топган [25].

Шартнома иштирокчилари бўлган мамлакатлар (иштирокчи давлатлар) кўмитага мунтазам равишда тегишли ҳуқуқларнинг амалга оширилиши тўғрисида маърузалар тақдим этишлари шарт. Кўмита ўз сессиялари вақтида ҳар бир иштирокчи давлатнинг маърузаларини кўриб чиқади ҳамда уларга якуний мулоҳазалар кўринишидаги фикр-мулоҳазалар ва тавсияларини баён этади.

Конвенциянинг факультатив протоколига мувофиқ Кўмитага қуйидаги ваколатлар берилган: 1) Конвенцияда қафолатланган ҳуқуқларнинг бузилганлиги ҳақида Кўмитага ариза берувчи алоҳида шахслар ёки бир гуруҳ шахслардан хабарларни олиш, 2) аёллар ҳуқуқларининг кўпол тарзда ёки мунтазам равишда бузилишларини тергов қилиш масаласини кўтариш. Ушбу тартиб-таомиллар факультатив хусусиятга эга бўлиб, тегишли давлат бунга рози бўлган тақдирдагина ўтказилиши мумкин.

Бундан ташқари, кўмита ҳар йили ўз фаолияти ҳақида БМТ Бош Ассамблеясига маъруза тақдим этади. Кўмита иштирокчи давлатлар маърузалари ва улардан олинган маълумотлар (ахборот)ни ўрганиш асосида Ассамблея кўриб чиқиши учун умумий хусусиятга эга таклиф ва тавсиялар киритиш ҳуқуқига эга [26].

ЮНЕСКОнинг собиқ бош директори Ирина Бокованинг сўзларига қараганда, биргина Африка қитъасида ўқиш ва ёзишни билмайдиган одамлар сони Бразилия аҳолиси сонидан кўп экан. ЮНЕСКО маълумотларига кўра, бугунги кунда умумий ҳисобда 61 миллионга яқин бола мутлақо ўқиш ва ёзишни билмайди [27].

ЮНИСЕФ маълумотларига қараганда, ҳозирги кунда дунёнинг 22 мамлакатада истиқомат қилувчи 24 миллион бола сиёсий низолар туфайли бошланғич таълим олиш имконидан маҳрум. ЮНИСЕФнинг Глобал таълим бўлими раҳбари Жо Буртнинг айтишича, “Сиёсий низолар қамраб олган давлатларда яшовчи болалар ўз уйларини, оила аъзоларини, дўстларини ва шахсий хавфсизлигини йўқотган. Энди улар ўқиш ва ёзишни ўрганишдан маҳрум. Уларнинг келажаги мавҳум. Бу мамлакатлар қачондир тинчиб, ривожланишни бошласа-да, ушбу болалар ана шу жараёнда иштирок эта олмайди”. Бундай болаларнинг аксар қисми Жанубий Судан, Нигер, Судан ва Афғонистонда яшамокда. 2015 йилда Европа Иттифоқидан бошпана сўраб борган 1 миллиондан зиёд кишининг 200 минг нафардан ортиги болалардан иборат. Дунёда ҳозирги вақтда 30 миллиондан ортиқ бола сиёсий низолар туфайли ўзи яшаб турган уйни тарк этишга мажбур бўлган. Шунингдек, 250 миллиондан зиёд бола уйларини ташлаб кетиш зарурати билан тўкнашган [27. – Б. 13].

Барқарор ривожланиш мақсадларининг 4-мақсадида белгиланган вазифаларни давлатлар томонидан бажарилишини мувофиқлаштириш вазифаси, универсал ҳисобланган ихтисослашган ташкилот ЮНЕСКО зиммасига юклатилди. Бу бежиз эмас, чунки, ЮНЕСКО фаолиятининг асосий йўналишларида бири таълим ва тадқиқотчилик ҳисобланади. ЮНЕСКО ўз фаолиятида

инсон ҳуқуқлари соҳасидаги таълимни ривожлантириш ва унга қўмаклишишни асосий вазифа сифатида кўради. Ташкилот мазкур мақсадга эришишда таълим тизимини ташкил этиш ва унинг сифатини ошириш, таълим олишга бўлган ҳуқуқларни таъминлаш нуқтаи назаридан ёндашади. Мазкур йўналишда, унинг қатор ҳужжатлари қабул қилинган, жумладан, уларга *қуйидагиларни киритиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади*: Таълим соҳасида камситишга қарши кураш тўғрисида”ги конвенция (Париж, 14.12.1960 й.); 1989 йилда қабул қилинган Техник ва касбий хунар таълими тўғрисидаги конвенция; Куролли можаролар чиққан ҳолда маданий бойликларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги конвенция (Париж, 14.05.1954 й.); “Ирк ва иркий хурофотлар тўғрисидаги декларация (Париж, 27.11.1978 й.); “Бағрикенглик тамойиллари декларацияси (16.11.1995 й.) ва бошқа қатор ҳужжатлар [28].

Умуман олганда, ўзининг деярли 75 йиллик фаолияти давомида мазкур мўътабар ташкилот ўнлаб конвенциялар, декларациялар ва тавсиялар қабул қилди [28]. Инсон ҳуқуқлари таълим соҳасида Ташкилот фаолиятининг принциплари ва мақсадлари биринчи марта 1978 йили ЮНЕСКО томонидан қабирилган Инсон ҳуқуқлари соҳасидаги таълим масалалари бўйича Вена конгрессининг Яқунловчи ҳужжатида шакллантирилган эди [29].

Таълим тизимини ташкил этиш ва сифатини оширишга ЮНЕСКО ҳужжатларининг салмоғи катта. ЮНЕСКО ҳужжатлари тўғрисида фикр юритилганда, уларни бевосита инсоннинг таълим олиш ҳуқуқига бағишланган халқаро нормаларга ва инсон ҳуқуқлари таълими нуқтаи назардан қараш мақсадга мувофиқ. Жумладан, инсоннинг таълим олиш ҳуқуқи нуқтаи назардан, қуйидаги ҳужжатларни кўрсатиш мумкин: 1960 йил 14 декабрдаги ЮНЕСКОнинг “Таълим соҳасида камситишга қарши кураш тўғрисида”ги конвенцияси; 1989 йилда қабул қилинган Техник ва касб-хунар таълими тўғрисидаги конвенция. Мазкур ҳужжатлар, ЮНЕСКОнинг инсон ҳуқуқлари бўйича энг муҳим ҳужжатлари сифатида ҳам эътироф этилади.

Иккинчидан эса, ЮНЕСКОнинг таълим соҳасида иштирок этувчиларнинг ҳуқуқий мақомларига, дипломлар, сертификатларни тан олиш каби, таълим тизимини ташкил этиш ва уни такомиллаштиришга қаратилган халқаро ҳужжатларини кўрсатиш мумкин. Уларга қуйидагиларни киритиш мақсадга мувофиқ: Ўқитувчиларнинг ҳолати тўғрисида”ги тавсиялар (05.11.1966 й.); “Ўқув курслари ва олий таълим тўғрисидаги гувоҳномани тан олиш тўғрисида”ги ЮНЕСКО Тавсиялари (13.11.1993 й.); “Вояга етганлар таълимини ривожлантириш тўғрисида”ги ЮНЕСКО Тавсиялари (Париж, 26.11.1976 й.); “Олий таълим муассасалари ўқитувчи кадрлари мақоми тўғрисида”ги ЮНЕСКО Тавсиялари (11.11.1997 й.), каби ҳужжатлар.

ЮНЕСКОнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича таълими соҳасидаги дастури ва узоқ муддатли стратегияси 1993 йил БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича маркази ва ЮНЕСКОнинг Канада комиссияси билан ҳамкорликда ЮНЕСКО томонидан ташкил этилган Инсон ҳуқуқлари бўйича таълим ва демократия бўйича Монреал халқаро конгрессида қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари ва демократия бўйича таълим бўйича Жаҳон ҳаракат режасида мустаҳкамланган. Жаҳон режаси ЮНЕСКОнинг таълим соҳасидаги фаолиятининг қуйидаги йўналишларини белгилаб берди: таълим ва ахборот орқали инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги билимларни тарқатиш, Дастурларнинг бажарилиши устидан назорат қилиш бўйича Қўмитани таъсис этиш, ЮНЕСКО Ихтиёрий жамғармаси родини кучайтириш [29].

ЮНЕСКОнинг инсон ҳуқуқлари бўйича таълимга оид фаолиятининг янги вазифалари БМТ Бош Ассамблеяси 49/184 резолюцияси билан қабул қилинган, 1995 йилдан 2004 йилгача муддатни қамраб олувчи Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўн йиллик доирасидаги Жаҳон режасида шакллантирилди.

Шундай қилиб, агар юқорида кўрсатилган ҳужжатлар мазмунини умумлаштирадиган бўлсак, унда ЮНЕСКОнинг асосий вазифаси ҳар бир киши маълумот олиши ва тегишли тайёргарликка эга бўлиши учун инсон ҳуқуқлари, демократия ва тинчлик соҳасидаги таълим ва кадрлар тайёрлашнинг яхлит тизимини барпо этиш, одамларни, шунингдек жамоат ташкилотлари ва давлат муассасаларини, оммавий ахборот воситаларини сафарбар этишга қаратилган бўлиши керак.

ЮНЕСКО аъзо давлатларга миллий стратегияни ишлаб чиқишда, айниқса ўқув дастурлари, дарсликлар, ўқув услублари, инсон ҳуқуқлари ва демократияни амалга ошириш, бағрикенглик ва

маданий хилма-хилликни хурмат қилиш мақсадида ўқув марказлари ва муассасалари фаолиятида ёрдам беради [29].

ЮНЕСКОнинг таълим фаолиятининг энг муҳим шакллари қуйидагиларни ўз ичига олади: Маърифий материаллар ва қўлланмаларни тайёрлаш ва тарқатиш; Инсон ҳуқуқларини ўқитиш.

Маърифий материаллар ва қўлланмаларни тайёрлаш ва тарқатиш устувор фаолият йўналишидир. Жумладан, ЮНЕСКО 1997 йилитурли тилларда университетлар учун инсон ҳуқуқлари бўйича ўқув қўлланма тайёрлади. Шу йили “Инсон ҳуқуқлари: саволлар ва жавоблар” номли мазкур қўлланма чоп этилди. ЮНЕСКОнинг кодифкациявий фаолиятига оид жуда ҳам муҳим материаллар Инсон ҳуқуқлари бўйича асосий халқаро ҳужжатлар (UNESCO and Human Rights. Standart – Setting Instruments) номли даврий нашрда чоп этилиб келинмоқда. Унда нафақат ЮНЕСКО доирасида қабул қилинган инсон ҳуқуқларига оид конвенциялар, декларациялар ва тавсиялар, балки ЮНЕСКО томонидан ёки у билан ҳамкорликда чақириладиган муҳим халқаро конференцияларнинг якуний натижалари, яна шунингдек, ЮНЕСКОнинг инсон ҳуқуқлари ва демократия, тинчлик ва бағрикенглик бўйича нашрлари, ЮНЕСКОнинг универсал ва минтақавий характердаги инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро конференциялари рўйхати, инсон ҳуқуқлари, демократия ва тинчлик бўйича ЮНЕСКО кафедралари, ЮНЕСКОнинг аъзо-давлатлари ва ассоциациялашган аъзолари рўйхати келтирилиб борилади [29].

ЮНЕСКОнинг нашрлари алоҳида ижтимоий гуруҳлар ва инсон ҳуқуқларини қўпол бузилишларига ҳам тааллуқлидир. Уларга қуйидагилардир: «Курьер ЮНЕСКО», «Children in Danger», «Protecting Children from Scourge of War», шунингдек, 1999 йили чоп этилган «Human Rights of Women. A Collection of International and Regional Normative Instruments» тўплами ва 2001 йили чоп этилган United to Combat Racism каби нашрлардир. ЮНЕСКО нашрларида машҳур халқаро экспертларнинг универсал ва минтақавий даражаларда кўрсатиб ўтилган ҳуқуқларни халқаро-ҳуқуқий ҳимоя қилишга оид мақолалари, шунингдек, универсал даражадаги (БМТ, ЮНЕСКО, ХМТ) ва минтақавий халқаро ташкилотлар ҳамда ЮНЕСКО шафелигида чақирилган конференциялар доирасида мазкур масала юзасидан қабул қилган халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларининг мажмуи чоп этилади [29].

Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини таъминлаш ва ҳимоялашнинг институционал асоси сифатида, биринчи навбатда, БМТнинг бош ва ёрдамчи органлари, ихтисослашган муассасалари (ХМТ, БЖССТ, ИКАО, ИМО, ЮНЕСКО, ИМБЖТ ва бошқ.), бошқа халқаро ташкилотлар, минтақавий халқаро ташкилотлар (ЕИ, ЕК, МДХ, АДТ, АБТ/АИ, АДЛ, ИКТ/ИХТ), шунингдек халқаро ноҳуқумат ташкилотлар (ҚХХК) киради.

БМТ тизимида Инсон ҳуқуқларини таъминлаш, айниқса инсон ҳуқуқларини оммалаштириш ва инсон ҳуқуқлари таълими ўрни бекиёс. БМТ органлари доирасида аъзо-давлатлар ҳар йиллик ҳисоботлар топширишади, ҳамда уларнинг маърузалари тингланади. Шу билан биргаликда ушбу органлар ҳар йиллик ҳисоботлар тайёрлашади ва ушбулар орқали давлатларнинг инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномаларидан келиб чиқадиган мажбуриятларининг мониторинги амалга оширилади [30]. Шу билан биргаликда, БМТ ва унинг органлари инсон ҳуқуқларини оммалаштириш бўйича ўн йилликлар эълон қилиш, турли нашрлар тайёрлаш орқали инсон ҳуқуқлари таълимини ривожлантириб келмоқда.

Шу билан биргаликда, ушбу соҳада ҳам нуқсонлар йўқ эмас албатта. Масалан, инсон ҳуқуқлари таълими соҳасида ханузгача БМТнинг ягона стратегияси мавжуд бўлмай, қатор органлар фаолиятида такрорланишлар ва ҳатто айрим зиддиятлар мавжуддир. Шу сабабли, инсон ҳуқуқлари таълими соҳасида БМТнинг ягона стратегиясини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш муҳим деб ҳисоблаймиз.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Шреплер Х.А. Международные экономические организации. – М.: Международные отношения. 1999. – С. 9-15.

2. Международное право / Отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. – М.: Международные отношения, 2000. – С. 213.
3. Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 75-сессиясидаги нутқи (тўлик) // <https://www.xabar.uz/jamiyat/sessiyadagi-nutq>. 23.09.2020.
4. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи сўзлади // <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeev-bmt-bosh-assambleyasi-20-09-2017>. 20.09.2017.
5. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч қимга қарам бўлмайди. Т.13. – Т.: Ўзбекистон, 2005. – Б. 199.
6. Преамбула Устава Организации Объединенных Наций от 26 июня 1945 г. // <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>
7. Всеобщая декларация прав человека // <http://www.un.org/russian/document/declarat/declhr.htm>.
8. Резолюция 217А(III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 г. Всеобщая декларация прав человека // Права человека. Собрание международных договоров. Т.1. (часть первая). Универсальные договоры. – Нью-Йорк. – Женева: Организация Объединенных Наций, 1994. – С. 1-8.
9. Очиллов Б.Э. Конституция Республики Узбекистан и всеобщая декларация прав человека как основа защиты прав человека // *Хуқуқ–Право–Law*. – Т., 2001. – №3. – С. 10.
10. Очиллов Б.Э. Всеобщая декларация прав человека и Конституция Республики Узбекистан как основа по защите прав личности в Республике Узбекистан (вопросы соотношения и преемственности) // *Конституционное право*. – Алматы, 2003. – С. 89-90.
11. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г. Права человека. Сборник международных договоров. Том I (часть первая). Универсальные договоры. – Нью-Йорк и Женева: Организация Объединенных Наций, 1994. – С. 22-47.
12. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах от 16 декабря 1966 г. // Права человека. Сборник международных договоров. Том I (часть первая). Универсальные договоры. – Нью-Йорк и Женева: Организация Объединенных Наций, 1994. – С. 8-22.
13. Комиссия по правам человека ООН // https://ru.wikipedia.org/wiki/Комиссия_по_правам_человека_ООН. – 2021. – 16 авг.
14. Справочная информация о Совете по правам человека // <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx>. – 2021. – 20 авг.
15. Пан Ги Мун, Генеральный секретарь ООН, 12 марта 2007 г., Открытие 4-й сессии Совета по правам человека // <http://www.ohchr.org/ru/HRBodies/HRC/Pages/HRCIndex.aspx>. – 2021. – 20 авг.
16. Лайю К. Международные учреждения и механизмы продвижения женщин // Семинар «Установление и мониторинг прав женщин в России». – М., 1996. – С. 44.
17. Вспомогательные органы ЭКОСОС. Комиссия по положению женщин // http://www.un.org/ru/ecosoc/about/women_commission.shtml. – 2021. – 20 апр.
18. Ибрагим Теййба Али кызы. Права женщин на труд в международном праве // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – М., 2010. – № 5. – С. 32.
19. Комиссия по положению женщин // https://ru.wikipedia.org/wiki/Комиссия_по_положению_женщин. – 2021. – 22 авг.
20. Правовые документы УВКБ ООН в области защиты прав беженцев // http://www.unhcr.ru/page_protection.php?menuid=70&pageid=38. – 2021. – 26 авг.
21. Управление Верховного комиссара ООН по правам человека // https://ru.wikipedia.org/wiki/Управление_Верховного_комиссара_ООН_по_правам_человека. – 2021. – 20 авг.
22. Омбудсмен ООН // <http://www.un.org/russian/ombudsman/index.html>. – 2021. – 20 апр.
23. About UN Women // <http://www.unwomen.org/en/about-us/about-un-women>. – 2021. – 21 авг.
24. Алимджанова Д. Гендерные факторы человеческого развития // Теория и практика

гендера в современном Узбекистане: Учебное пособие. – Т.: ИООФСУ, 2004. – С. 412.

25. Комитет по ликвидации дискриминации в отношении женщин // <http://www.ohchr.org/RU/hrbodies/cedaw/pages/cedawindex.aspx>. – 2021. – 23 авг.

26. Черкашина И.А. Гендер в сфере права и управления // Теория и практика гендера в современном Узбекистане: Учебное пособие. – Т.: ИООФСУ, 2004. – С. 164.

27. Мухамедов Х. Болаликни ҳимоя қилишнинг халқаро ва миллий ҳуқуқий асослари // Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари. – 2016. – № 1. 2016. – Б. 13.

28. Батафсил маълумотлар учун қаранг: ЮНЕСКО халқаро меъёрий ҳужжатлари / Ўзбекча нашрининг масъул муҳаррири Л.Саидова. – Т.: Адолат, 2004. – 298 б.

29. Становление и развитие системы обучения правам человека // <https://studfiles.net/preview/1725244/page:12/>. – 2021. – 14 авг.

30. Ғафуров А., Мўминов А., Тиллабоев М. Инсон ҳуқуқлари: Ўқув қўлланма. – Т.: Baktria Press, 2012.